

૫૫૩૫

મહાસુખનાથ
મૂળોલ વિષા.

ખેડા જીલ્લાનું વર્ણન.

લખનાર,

મહાસુખનાથ હરમોહન દાસ

અંદરીમુખ, મ. રિ. મહાસુખનાથ જાગ્યા.

પા. ૧, એસિઆન ડવી (પૂર્ણાણ વિષા.

સન ૧૮૯૮.

નું વર્ણન, મુખર્ષી ઇલાહાન, વર્ણન, (ક સ્વામીન.)

ઈતિહાસ અને ગ્રંથ. રાત્રી પ્રતિ

૯ પા. ૧૬.

વર્ણનના પ્રસિદ્ધ યંત્ર.

કુપડવળ

મિત્રમંડળ મુદ્રાલયમાં પ્રગટ

સંવત ૧૯૦૦

ખેડા જિલ્લાનું વર્ણન.

દિશાઓ.

દિશાઓ ચાર છે:- પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર ને દક્ષિણ.

પૂર્વ-જે દિશામાં સૂરજ ઉગે છે તેને પૂર્વ દિશા કહે છે.

પશ્ચિમ-જે દિશામાં સૂરજ આથમે છે તેને પશ્ચિમ દિશા કહે છે.

ઉત્તર-પૂર્વ તરફ મોં કરી ઉભા રહીએ તો જે ડાબા હાથ તરફની તે ઉત્તર દિશા.

દક્ષિણ-પૂર્વ તરફ મોં કરી ઉભા રહીએ તો જે જમણા હાથ તરફની તે દક્ષિણ દિશા.

ખૂણા.

ખૂણા ચાર છે:- અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય ને ઇશાન.

અગ્નિ-પૂર્વ અને દક્ષિણની વચ્ચેનો તે અગ્નિ ખૂણો.

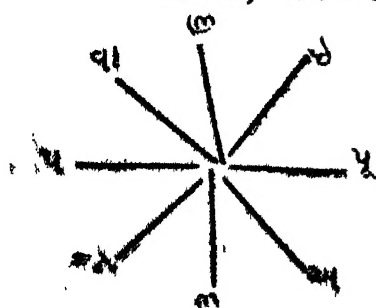
નૈઋત્ય-દક્ષિણ અને પશ્ચિમની વચ્ચેનો તે નૈઋત્ય ખૂણો.

વાયવ્ય-પશ્ચિમ અને ઉત્તરની વચ્ચેનો તે વાયવ્ય ખૂણો.

ઇશાન-ઉત્તર અને પૂર્વની વચ્ચેનો તે ઇશાન ખૂણો.

નકશા વિષે સમજ.

નકશો એટલે શું?—કોઈપણ ઘર, નિશાળ, ગામ, શહેર, જિલ્લા, પ્રાંત કે દેશના કાંઠેલા આકારને નકશો કહે છે.

નકશો સીધો રાખી તેની સામા આપણે ઉભા રહીએ તો ઉપરનો એટલે મધ્યગાનો ભાગ તે ઉત્તર દિશા; અને ડાબા હાથ તરફનો તે પશ્ચિમ દિશા; નીચલો એટલે જોય તરફનો ભાગ તે દક્ષિણ દિશા તથા જમણા હાથ તરફનો ભાગ તે પૂર્વ દિશા જાણવી.

આ ઉપરથી નકશામાં ખૂણા તો સહેલથી સમજાશે.

ખેડાજીલ્લો.

સીમા—ઉત્તરમાં અમદાવાદ જીલ્લો, ગાયકવાડ અને મહીકાંઠા. એન્જિનિસનો ક્રેટલોક મૂલક તથા વાડાસિનો સંસ્થાન છે. પૂર્વ તથા દક્ષિણમાં મહીનદી આવેલી છે તે પંચમહાલ, ગાયકવાડનાં રાજ્ય તથા ભરૂચ જીલ્લાને ઘુદો પાડે છે. પશ્ચિમમાં ખંભાતનું સંસ્થાન અને અમદાવાદ જીલ્લો છે.

મહી—એ નદી માળવાના ડુંગરમાંથી નીકળી, ઠાસરા, આણંદ, ખોરસદ એ તાલુકામાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. એ ઉપરનાં ગામ, જનોડ, વનોડા, કુણી, સોનીપુર, પાલી, રાણીઆ, વાસદ, ડિમેટા, ગાજણા, દેહેવાણ ને ખંભાત છે.

શેઠી—એ નદી માળવાના ડુંગરમાંથી નીકળી, ઠાસરા, નદીઆદ ને મહેમદાવાદ તાલુકામાં વહી, ખેડા આગળ વાત્રકને મળે છે. તેના ઉપર ડાંકાર, હીરંજ, સોડપૂર, વીણા, હાથજ, બી-ભોદ્રા ને ખેડા છે.

વાત્રક—એ નદી ડુંગરપુર પાસેથી નીકળી, કપડવણજ, મહેમદાવાદ માતર તાલુકામાં વહી પાલ્લા આગળ સાખરમતીને મળે છે. તે ઉપર અપરજી, રવદાવત, હળદરવાસ, ધોડાસર, સરસવણી, માંકવા, મહેમદાવાદ, ખેડા, વૈસણાખુગુર્ગ ને પાલ્લા છે.

મેશ્વો—એ નદી અમદાવાદ જીલ્લામાંથી નીકળી, મહેમદાવાદ તાલુકામાં વહી વાત્રકને મળે છે. એના ઉપર કતીજ ને સાંખેજ છે.

ખારી—એ અમદાવાદ જીલ્લામાંથી નીકળી મહેમદાવાદ અને માતર તાલુકામાં વહી સાખરમતીને મળે છે. તેના ઉપર નવાગામ, તામકા છે.

મોહોર—એ નદી કપડવણજ આગળ વહી પછી શેઠીને મળે છે.

વરાંસી—એ નાની નદી કપડવણજ પાસે મોહોરને મળે છે.

લણી—એ નદી શેઠીને મળે છે. **ગળોતી**—એ નદી શેઠીને મળે છે.

મુખ્ય શહેર—આ જિલ્લાનું મુખ્ય શહેર ખેડા એ વાતક ને શેદી નદીના સંગમપર છે. એમાં કલેક્ટર, આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર, ડિસ્ટ્રિક્ટ ડેપુટી કલેક્ટર, લગુરડેપુટી કલેક્ટર, પોલીસસુપરિન્ટેન્ડેન્ટ, ડિસ્ટ્રિક્ટ જડજ્જ અને સિવિલ સર્જન વગેરે જિલ્લાના મુખ્ય અધિકારીઓ રહે છે.

તાલુકા—સાત છે:—(૧) કપડવણજ, (૨) ડાસરા, (૩) નડીઆદ, (૪) મહેમદાવાદ, (૫) માતર, (૬) આણંદ, (૭) બોરસદ.

ખેડાજિલ્લાનાં પ્રખ્યાત ગામ.

કપડવણજ—એ કાચ ને સામુ માટે પ્રખ્યાત છે.

લસુંદ્રા—એ કિના ટાઢા પાણીના કુંડ માટે.

ડાકેર—એ રણછોડજીના ધામ ને ગોમતી તળાવ માટે.

વડતાલ—એ સ્વામીનારાયણના મંદિર માટે.

મહેમદાવાદ—એ ભમરીઆ કૂવા માટે. એ તાલુકામાં પારી ભતકનાં ફુલ થાય છે. તથા બાસ્તો વખણાય છે.

માતર—એમાં આવક લોકના સાચા દેવનું મંદિર છે. એ પરમણામાં કસુંબીનાં ફુલ થાય છે.

દુધલી—એમાં બળીઆકાકાનું સ્થાનક છે.

લાંબવેલ—એમાં લાંબવેલા હનુમાન છે.

ઓડ—એમાં કૂવા ધણા જોડા છે.

લાળજ—એમાં જુની વાવ છે. તે સિદ્ધરાજ જયસિંહની બાંધેલી કહેવાય છે.

ખીંચળાવ—એમાં આશાપુરી માતા છે.

પામોલ—એમાં ફુલબાઈ માતા છે.

પાલ્લા—અહીં સાત નદીઓનું પ. એકું થાય છે. તેથી કારતકી પુનેમે મેળો ભરાય છે.

ખેડાજીલ્લાના મોટા કસ્બાઓ.

કસ્બાઓ—નડીઆદ, અલીપુરા, મહુધા, હાસરા, કપડવણજ, માંતર, મહેમદાવાદ, આણંદ, બોરસદ, ઉમરેઠ ને ખેડા છે.

અરેતર—નડીઆદ અને આણંદ તાલુકાની જમીનને કહે છે. તેમાં તમાકુનો પાક સારો થાય છે. તેથી તે બોંય કીમતી મળાય છે.

પેટા તાલુકા ખેડા, મહુધા ને ઉમરેઠ છે.

કપડવણજ તાલુકો.

સીમા—ઉત્તરમાં પગાંતીજ તાલુકો, પૂર્વમાં વાડાસિનોરનું નાનું રાજ્ય, દક્ષિણમાં નડીઆદ તથા હાસરા તાલુકાનો થોડો ભાગ, અને પશ્ચિમે ગાયકવાડનાં મૂલક છે.

નદીઆ—મોહોર એ કપડવણજની પશ્ચિમ બાજુએ છે ને તે કપડવણજ તથા કઠલાલ આગળ થઇને જાય છે. વાઝક એ પણ આ તાલુકાની પશ્ચિમ દિશાએ છે ને તે અપરજીની મુઆડી આગળ થઇને જાય છે. વરાંસી એ પણ નાની નદી કપડવણજની પશ્ચિમમાં વહે છે. તે કપડવણજમાં મોહોર નદીને મળે છે.

મોટાં ગામ—કપડવણજ, કઠલાલ, આંત્રોલી, તોરણા, લસુદ્રા, છીંપડી, રવદાવત, અંતીસર, પીઠાઈ, બાટેરા, અનારા, દૈયપ, નવાગામ, સાવલી, કઠાણા, સુણુદા ને છીંપીઆલ છે.

કપડવણજની ઉત્તરમાં ખેટાવાડા; **દક્ષિણમાં** દંતાલી; **પૂર્વમાં** અંતીસર; **દક્ષિણમાં** સાવલી, લસુદ્રા, કઠાણા ને અનારા; **નૈઋત્યમાં** બાટેરા, તોરણા, કઠલાલ ને પીઠાઈ; **પશ્ચિમમાં** કાણીઅલ, છીંપડી, આંત્રોલી, અપરજી ને રવદાવત છે.

ઉપજ—બાજરી, ડાંગર, કાંદા, કાચ અને સાબુની છે.

વિશેષ હુકીકત-આ તાલુકામાં ૮૫ ગામ તથા સુમારે ત્રણ
હજાર માણસની વસ્તી છે. મુખ્ય ગામ-કિલ્લે કપડવાણુ
એ મોહાર અને વરાંસી નદીના સંગમપર છે. તેમાં મામ-
લતદારની કચેરી તથા સબાઈનેટ જડજની કોર્ટ છે. વળી
એમાં શહેર સુધરાઈખાતું, પુસ્તકશાળા, બીજા વર્ગની
આંગણેવનીક્યુલરસ્કૂલ, છોકરા તથા છોકરીઓની મૂળરાતી
તથા ઉર્દુશાળા, પોસ્ટઆફીસ, દવાખાતું, કાચ તથા
સાબુ બનાવવાનાં કારખાનાં અને મિત્રમંડળ મુદ્રાલય નામે
સારા પાયાપર ચાલતું એક છાપખાતું પણ છે. આ કસ્બામાં
ભગભગ પંદર હજાર માણસની વસ્તી છે. તેમાં વાણીઆ,
આદાણુ, લોટીઆ વહોરા, મુસલમાન વગેરે ઘણી જાતના
ઘણાક પૈસાદાર લોકો વસે છે. શહેરને ફરતો કાંટ છે.
મધ્યોમધ્ય સિદ્ધરાજ જયસિ હનો બંધાવેલો પુરાતન એક
મોટો કુંડ તથા વાવ છે તે બહુ જોવાલાયક છે. આ કુંડ
પાસે પથ્થરના બાંધેલા જિયા મિનારાપર એક ઘડીઆળ
છે. શહેરમાં મ્યુનિસિપાલ બાગ અને શહેરની બહાર
વહોરા લોકોના ફળદ્રુપ બગીચા છે. અને સરીએ દરવાજો
શેઠાણી માણેકબાદાએ એક ઘણી સુંદર વિશાળ ધર્મશાળા
બંધાવી છે તેથી મુસાફર લોકોને ઘણું સુખ થયું છે.
કપડવાણુજથી નડીઆદ અને કપડવાણુજથી ડાકોર તથા
કપડવાણુજથી બાયડ અને મોડાસા સુધી સડક બાંધેલી છે.
લિસુંદ્રા-એ કપડવાણુજથી પાંચ ગાઉ ઉપર છે. તેમાં ટાઢા
ઉના પાણીના કુંડ જોવાલાયક છે. ત્યાં દર વરસે મહાશિવ-
રાત્રિને દિવસે મેળો ભરાય છે. ઉત્કંઠમહાદેવ-કપડવ-
ણુજથી પાંચ ગાઉ ઉપર વાત્રક કાંઠે વાઘજીપર કરીને
ગાયકવાડ સરકારનું ગામ છે, તેમાં જા ઉત્કંઠમહાદેવનો
મહા વદ ૧૪ એટલે મહાશિવરાત્રિની યાત્રામાં સુમારે
એક લાખ માણસનો મેળો ભરાય છે.

હાસરા તાલુકો.

સીમા—ઉત્તરમાં કપડવણજ તાલુકો; પૂર્વમાં મહીનદી ને તેની ચેલી મેર પંચમહાલ; દક્ષિણમાં આણંદ તાલુકો અને પશ્ચિમે નડીઆદ તાલુકો છે.

નદીઓ—મહી એ આ તાલુકાની ઉત્તરમાં છે. શેઠી એ આ તાલુકાની પશ્ચિમ બાજુએ છે ને તે આ તાલુકાની ઉત્તર તરફના ડુંગરોમાંથી નીકળી હાસરા તથા ડાંકર આગળ થઈને વાત્રકને મળે છે. ગળતી એ નાની નદી મહીને મળે છે.

મોટાં ગામ—હાસરા, ડાંકર, અંધાડી, કાલસર, હુંણાદ્રા, વાંધશેલી, જનોડ, પડાલ, વાડદ, ઓઝરાળા, આગરવા, વનોડ, રમુલપુર, સાંઢેલી, રાણીઆ, મોરડી, પીંપળવાંડા, વણોતી, વસો, ચેતરસુંબા, માસરા ને ઘોળજ છે.

હાસરાની ઇશાનમાં વાડદ, પડાલ, વાંધશેળી ને જનોડ છે. પૂર્વમાં હંગાડીપાડીઆ. દક્ષિણમાં કાલસર ને રાણીઆ. નૈઋત્યમાં ડાંકર છે.

સ્ટેશન—ડાંકર, હાસરા ને પાલી છે.

ઉપજ—બાજરી, ડાંગર ને બાવટાની છે.

વિશેષ હુકીકત—આ તાલુકામાં ૯૬ ગામ તથા સુમારે ૫-આસી હજાર માણસની વસ્તી છે. મુખ્ય ગામ ડાંકર એ શેઠી કાંઠે આ તાલુકાનું મોટામાં મોટું ગામ છે. તેમાં સુમારે ૫-હજાર માણસની વસ્તી છે. તેમાં મુખ્ય મેવાડ બ્રાહ્મણ ઉપરાંત વાણીઆ તથા પાટીદાર વગેરે વસે છે. એમાં શહેર સુધરાધખાતું, પુસ્તકશાળા, પોસ્ટ આશીસ, તથા હોકરા અને હોકરીઓની શાળા તથા દવાખાતું છે. વળી ડાંકરમાં રણછોડજીના મંદિરનું મોટું પવિત્ર ધામ અને ગોમતી નામે મોટું તળાવ છે. ત્યાં દરેક પુનેમે મેળો ધરાય છે. તેમાં પણ આસો શુદ્ધ પુનેમ

અને અપાડ શુદ્ધ ખીજના રથયાત્રાના દિવસે સર્વથી મોટો મેળો ભરાય છે. ખીજુ ગામ કસબે ઠાસરા છે. તેમાં સુમારે પાંચ હજાર માણસની વસ્તી છે. એમાં મામલ-તદારની કચેરી, છોકરા તથા છોકરીઓની નિશાળ, દવાખાનું અને પોસ્ટ આશીસ છે.

નડીઆદ તાલુકો.

સીમા—ઉત્તરમાં કપડવણુજ તાલુકો; પૂર્વમાં ઠાસરા તાલુકો; દક્ષિણમાં ગાયકવાડી પેટલાદ અને ખોરસદ તાલુકો તથા પશ્ચિમે મહેમદાવાદ અને માતર તાલુકો છે.

નદીઓ—મોહોર ને શેદી એ નડીઆદની ઉત્તરમાં છે; અને તે બંને નદીઓ ને અરબુનપુરના કોટ આગળ ભેગી થઈને શેદી નામ લઈ મહેમદાવાદ તાલુકામાં ખેડા પાસે વાતરકને મળે છે. **સૂણી** એ કોટ આગળ શેદીને મળે છે.

મોટાં ગામ—નડીઆદ, ઉત્તરસંડા, ચકલાશી, ડભાણુ, મોહો-લેલ, સલુણુ, નરસંડા, કણુજરી, વડતાલ, પીપલગ, અલીદ્રા, મિત્રાલ, સોડપુર, અરેરા, સુરાસામળ, માંધરોલી, ફેરીઆની, પીપળાતા, દેગામ, દાવડા, ભૂમેલ, મહમદપુરા, કણુજોડા, ગુતાલ, ચુણેલ, અલીણા, ભાનેર, વડથલ, વીણા, હીરંજ, સાસ્તાપુર, ખડોલ, સણાલી, દાથજ, મરીડા, ધોધાવાડા, ચલાલી ને વાસણા છે.

નડીઆદની ઉત્તરમાં મહુધા, વડથલ ને ભાનેર છે. ઇશાનમાં ચુણેલ, અરબુનપુરનો કોટ, નંદગામ ને અલીણા છે. પૂર્વમાં કંજરી, મોહોલેલ ને માંધરોળી છે. અગ્નિમાં ઉત્તરસંડા ને ચકલાશી છે. દક્ષિણમાં નરસંડા ને વડતાલ છે.

રેલવે સ્ટેશન—નડીઆદ એ રેલવે સ્ટેશન છે.

કેશવ—ખાજરી, કોદ્રા, તંબાકુ, જીરું, તલ ને રૂની છે.

વિશેષ હકીકત—આ તાલુકામાં ૯૧ ગામ અને સુમારે એક લાખ ને ત્રેસઠ હજાર માણસની વસ્તી છે. આ તાલુકાના દક્ષિણ ભાગને ચરોતર કહે છે. તેની જમીન ઘણી ફળદ્રુપ એટલે ફળ, ફુલ, લીલોતરી અને પાણીથી ભરપુર છે. માટે ત્યાં ખેતીવાડીનો ખારે માસ પાક ઉતરે છે. મુખ્ય ગામ નડીઆદમાં ગામલતદારની કચેરી અને સપ્લાઈન્ટ જડજની કોર્ટ છે. વળી એમાં શહેર સુધરાધખાતું, પુસ્ત-કશાળા, હાઈસ્કૂલ, છોકરા તથા છોકરીઓની શાળા, દવાખાતું અને પોસ્ટ આદીસ છે. તેમાં સુમારે ઓગણત્રીસ હજાર માણસની વસ્તી છે. નડીઆદમાં નદી નથી પણ ધર્મશાળા ને તળાવ ઘણાં છે. નડીઆદથી મહુધા તથા કહલાલ પાસે થઈ કપડવણજ સુધીનો મોટો રસ્તો ખંધેલો છે. આ તાલુકાના વડતાલ ગામમાં સ્વામીનારાયણના મંદિરનું મોટું પવિત્ર ધામ છે. ત્યાં કારતક શુદ્ધ પુનેમ અને ચૈત્ર શુદ્ધ ૯ને દિવસે મોટા મેળા ભરાય છે.

મહેમદાવાદ તાલુકો.

સીમા—ઉત્તરમાં ગાયકવાડનો મૂલક; પૂર્વમાં નડીઆદ તાલુકો; દક્ષિણ તથા નૈઋત્યમાં માતર તાલુકો અને પશ્ચિમ તથા વાયવ્ય ખૂણામાં દસકોઈ તાલુકો છે.

નદીઓ—વાત્રક એ મહેમદાવાદ તથા ખેડા આગળ થઈ પાલ્લા પાસે સાબરમતીને મળે છે. મેશ્વો એ દેદરડા ને સમાધા આગળ વાત્રકને મળે છે. ખાડી એ સાબરમતી અને મેશ્વાની વચ્ચે વહી લાલી તથા કલોલી વગેરે ગામો આગળ થઈ કચ્છના રણમાં સમાય છે.

મોટાં ગામ—મહેમદાવાદ, ખેડા, વાંઠવાળી, શીલુંજ, મહીજ, સરસવણી, કતીજ, માંકવા, રદણ, અકલાત્તા, વરસોળા, રીંછોલ, કેશરા, લાલી, સાંખેજ, ખાતજ, કાચ્છ, નેનપુર, સેત્રુડા, ખીડજ, વણસોલી, પરસાંતજ ને સંઘવણસોલ છે.

મહેમદાવાદની ઉત્તરમાં ઘોડાસર; ઇશાનમાં હળદરવાસ;
સરસવણી, સેત્રુંડ, અકલાયા ને રૂદણ છે. પૂર્વમાં શીહુંજ;
નૈઋત્યમાં ખેડા; પશ્ચિમમાં દેદરડા, સમાદ્રા ને બીડજ
છે. વાયવ્યમાં મલીજ, કનીજ ને લાલી છે.

સ્ટેશન—મહેમદાવાદ એ રેલવે સ્ટેશન છે.

ઉપજ—ખાજરી, ડાંગર, કોદા મે શેરડી તથા પારિજાતકનાં
ફલ થાય છે.

વિશેષ હુકીકત—આ તાલુકામાં ૬૨ ગામ અને સુમારે નેવાસી
હજાર માણસની વસ્તી છે. મુખ્ય ગામ—કિલ્લે ખેડા એ
વાતક ને શેઠી નદીના સંગમપર છે. તે આખા જિલ્લાનું
મુખ્ય શહેર છે. તેને દરનો કોટ છે. તેમાં સુમારે તેર હજાર
માણસની વસ્તી છે. એમાં પુસ્તકશાળા, પહેલા વર્ગની
આંગલોવર્નાક્યુલર સ્કૂલ, કન્યાશાળા, સિવિલ હાસપીટાલ,
જિલ્લાનું મોટું જલખાનું, શહેર સુધરાધખાતું ને પોસ્ટ
આરીસ છે. ખેડાથી મહેમદાવાદના રેલવે સ્ટેશન સુધી સડક
ખાંધેલી છે. મહેમદાવાદ એ વાતક કાંદાપર મોટો કસ્બો
છે. એ ગૂજરાતના પાદશાહ મહમદ બેગડાએ વસાવ્યો
છે. માટે તેના નામપરથી મહેમદાવાદ નામ પડ્યું છે. તેમાં
મામલતદારની કચેરી, શહેર સુધરાધખાતું, રીડિંગરૂમ,
છોકરા તથા છોકરીઓની શાળા, દવાખાનું ને પોસ્ટ આરીસ
છે. આ કસ્બાની પાસે ભમરીઓ કૂવો તથા તેની પડોસમાં
વાતક નદીના કિનારાપરનો રોજો એ એ બહુ જોવાલાયક છે.

માતર તાલુકો.

સીમા—ઉત્તરમાં મહેમદાવાદ તાલુકો, તથા અમદાવાદ જિલ્લાનો
દસકોઈ તાલુકો; પૂર્વમાં નડીઆદ તાલુકો તથા ગાયકવાડનો
મલક; દક્ષિણમાં ખખાતનું સાધન અને પશ્ચિમમાં
મહેમદાવાદ જિલ્લાનો ઘોળકા તાલુકો છે.

નદીઓ—સાબરમતી એ પશ્ચિમે છે. વાત્રક એ આ બધા તાલુકામાં થઇને પાલ્લા પાસે સાબરમતીને મળે છે. ખારી એ આ તાલુકાની વાયવ્ય દિશાએ છે.

મોટાં ગામ—માતર, રડુ, નાયકા, સંધાણા, રતનપુર, કલોલી, ઊઢેળા, નવાગામ, સોખડા, વણસર, ગોબળજ, ધરોડા, રઘવાણજ, કોશીઅલ; ખડીઆળપુરા, અલીદ્રા, લીંબાશી, ખાંધલી, સીંજવાડા, દેથલી, ત્રાજ, દેવાતજ, મેહેલજ, સવાલ, મોરજ, પરીઅજ, ત્રાણજ ને હંજ-રાખાદ છે.

માતરની અગ્નિમાં અલીદ્રા; દક્ષિણમાં ત્રાજ ને ત્રાણજ છે; નૈઋત્યમાં લીંબાસી ને પાલ્લા; અને પશ્ચિમમાં રડુ, મેહેલજ ને કલોલી છે.

ઉપજ—ખાજરી, ડાંગર, કોદા, શેરડી ને કસુખી પ્રલની છે.

વિશેષ હુકીકત—આ તાલુકામાં ૮૦ ગામ અને સુમારે ૪૦-ણાસી હજાર માણસની વસ્તી છે. મુખ્ય ગામ કરુબે માતર છે. એમાં મામલતદારની કચેરી, શહેર સુધરાધ-ખાતું, પોસ્ટ આપીસ તથા ગૂજરાતી શાળા છે. વહિદા એ નામ બેઉઠા ઉપરથી પડેલું સંભવે છે. કારણ કે ત્યાં બેઉઠા એટલે સાત નદીઓનો સંગમ થાય છે. આથી એમાં દર વરસે કારતકી પુનેમને દિવસે મેળો ભરાય છે. તેમાં સુમારે લાખ માણસ ભેળું થાય છે.

આણંદ તાલુકો.

સીમા—ઉત્તરમાં ઠાસરા તાલુકો; પૂર્વમાં મહીનદી; દક્ષિણમાં બોરસદ તાલુકો ને પશ્ચિમમાં નડીઆદ તથા માતર તાલુકો છે.

નદીઓ—મહી એ મોટી નદી આ તાલુકાની પૂર્વ દિશાએ થઇને ખંખાતના અખાતને મળે છે.

મોટાં ગામ—આણંદ, ઉમરેઠ, કરમસદ, સારસા, નાહાપાડ, ચીખોદ્રા, વાસદ, અડાસ, નાવલી, વડોદ, મોગર, ગાના, સંદે-સર, બેડવા, ગામડી, હાડગુળ, વધાશી, વલાસણ, કરમસદ,

સારસા, ભાળજ, ચામણા, સામરખા, બોરીઆવી, ખં
ભોળજ, સંડલપુર, કુંજરાવ, ફાસર, અજરપુરા, પલુ-
સીરા, સુરેલી, સીળી, વણસોત્ર, લીંગડા, રારીનોલ,
લાંભવેલ ને આહીમા છે.

આણંદની ઇશાનમાં સામરખા, ભાળજ ને ઉમરેઠ છે. પૂર્વમાં
સારસા ને ખંભોળજ છે. અગ્નિમાં અડાસ ને વાસદ છે.
દક્ષિણમાં નાવલી ને નાદાપાડ છે. પશ્ચિમમાં કરમસદ,
અને વાયવ્યમાં બોરીઆવી છે.

સ્ટેશન-વાસદ, નાવલી, બોરીઆવી, આણંદ, ભાળજ ને
ઉમરેઠ છે.

ઉપજ-તંબાકુ, કોદા, બાજરી, જીરું ને રૂની છે.

વિશેષ હકીકત-આ તાલુકામાં ૭૨ ગામ તથા સુમારે એક
લાખ ખંચાવન હજાર માણસની વસ્તી છે, મુખ્ય ગામ
ઉમરેઠ એમાં સુમારે ખંદર હજાર માણસની વસ્તી છે,
તેમાં મુખ્ય ખેડવાળા પાણીથી અને ખડાયતા વાણીઆ
વસે છે. એમાં સપ્તાર્ડિનેટ જડજની કોટ, પુસ્તકશાળા,
બીજા વર્ગની આંગ્લોવર્નાક્યુલર સ્કૂલ, કન્યાશાળા, દવા-
ખાનું, શહેર સુધરામખાતું ને પોસ્ટ આશીસ છે. આણંદ
એમાં સુમારે દસ હજાર માણસની વસ્તી છે. તેમાં મામ-
લતદારની કચેરી, શહેર સુધરામખાતું, દવાખાનું, પોસ્ટ
આશીસ અને છોકરા તથા છોકરીઓની શાળા છે, ગોધરા
રતલામ રેલવેની ડાકોરની શાખા તથા ગાયકવાડ સરકાર
ની રેલવેની પેટલાદની શાખા આ આણંદ સ્ટેશને મળે
છે. વાસદ સ્ટેશન પાસેની મહી નદી ઉમરનો મોટો પૂલ
મહુ જોવા જોગ છે.

બોરસદ તાલુકો.

સીમા-ઉત્તરમાં આણંદ તાલુકો; પૂર્વમાં મહીનદી ને ગાયકવા-
ડનો મૂલક; દક્ષિણમાં મહીનદી ને તેની પેલી તરફ બરચ

જલ્લો; પશ્ચિમમાં ગાયકવાડનો મૂલક ને ખંખાતનું રાજ્ય.
નદી-મહી એ આ તાલુકાની પૂર્વ ને દક્ષિણ સીમા છે. તે ઉમેટા
તથા દહેવાણુ ગામ પાસે થઈ ખંખાતના અખાતને મળે છે.

મોટાં ગામ-ખોરસદ, દાવોલ, આંકલાવ, નાહાપા, રાસ,
ઉમેટા, ભેટાશી, અલારસા, પામોલ, વેહેરા, નીસરાયદ,
સામોલ, કંધારીઆ, ખેડાસા, શીંગળાવ, વડેલી, દંદરડા,
આસોદર, ગાજણા, જંત્રાલ, સૈનપુર, સુણાવ, વીરસદ,
પીંપળાવ, પંડોળી, પાલજ, દેહવાણુ, ખોઆસણુ, વડલ,
કઠાણા, દંતેલી, પોરડા, વત્રા, ખટનાલ, ખડાણા,
ખામણવા, આશી, રાજજ, ધશણાવ ને રંગીપુરા છે.

ખોરસદની ઉત્તરમાં નાહાપા; પૂર્વમાં દાવોલ છે. અગ્નિમાં ઉમેટા;
દક્ષિણમાં ગાજણા; નૈઋત્યમાં સસ, દાવેલી ને દહેવાણુ છે.
વાયવ્યમાં પાલજ, પીંપળાવ ને સુણાવ છે.

ઉષ્ણ-ડાંગર, ખાજરી, તંખાકુ, જીરું, ગળી ને સુખડની છે.

વિશેષ હુકીકત-આ તાલુકામાં ૬૯ ગામ તથા સુમારે એક
લાખ સુવાળીસ હજાર માણસની વસ્તી છે. આ તાલુકાનાં
ગામો એક જથ્થે તથા પછુ ગાયકવાડ તથા ખંખાતના રાજ્ય-
માં વીખરાઈ ગયેલાં છે. સુખ્ય ગામ ખોરસદમાં સુમારે
તેર હજાર માણસની વસ્તી છે. એને ફરતો કોટ છે તે
ફેટલેક ફેકાણેથી પડી ગયો છે. એમાં મામલતદારની
કચેરી, સપ્તાર્ડિનેટ જાડજની કોર્ટ, છોકરા તથા છોકરી-
ઓની નિશાળ, દવાખાનું, શહેર સુધરાઈખાતું અને પોસ્ટ
આશીસ છે. પામોલ ગામમાં કુલખાઈ માતાનું અને
પીંપળાવ ગામમાં આશાપુરી માતાનું મોટું મામ હોવાથી
ત્યાં મહાખરા હિંદુ ભોકો વારંવાર જાય છે.

મહાસુખપુસ્તકમાળા.

સરકારે મંજૂર કરેલાં પુસ્તકો.

સુંદરીગુણમંદિર.

ચોથી આવૃત્તિ, કીમત ૧૭ આના. દપાલ ૧ આને.
ધરસંસાર અને નીતિની કેળવણી માટેના આ
ઉત્તમ પુસ્તકની દબારાનાં સ્ક્રમથી જવાથી તેની
ચોથી આવૃત્તિ અત્યંત જ તેના ઉપયોગી પણા માટે
ઉત્તમ સરવિદિકેટ છે.

મહાસુખબોધમાળા.

વ્યવહાર નીતિના ૩૬ નિબંધ, કીમત ૬ આના.
બાળ, યુવાનને વૃદ્ધ સઘળાંએ સદ્બોધ દેવા લાયક છે.
નિબંધ લખતાં શીખવવાને તે સારામાં સારા શિક્ષક છે.

સિવાય શાળોપયોગી પુસ્તકો.

ભૂગોળ વિદ્યા (અશિયાળાંકનું વર્ણન) છટ્ટી આવૃત્તિ	૦-૩-૦
પૃથ્વીનું વર્ણન. (ત્રીજી આવૃત્તિ.)	૦-૩-૦
સુખ્યક હસાકાનું પર્ણ. (ત્રીજી આવૃત્તિ.)	૦-૨-૦
હિંદુસ્તાનનું વર્ણન.	૦-૧-૦
સુખ્યકની ભૂગોળ. (સુખ્યકના વર્ણન સહિત.)	૦-૧-૦
હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ. (ત્રીજી આવૃત્તિ.)	૦-૧-૦
હિંદુસ્તાનને: ઇતિહાસ. (બાળ પહેલો.)	૦-૧-૦
ગુજરાતનો ઇતિહાસ. (ચોથી આવૃત્તિ.)	૦-૧-૦

રચના કમાળી પ્રસિદ્ધ કરતા.

મહાસુખમાળા સુરગામી દહાસ કાળી; બુલેટર, સુખ્યક.

